

Spomin na Vrana

JOŽE PIRJEVEC

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, I. razred za zgodovinske
in družbene vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, pirjevecj@gmail.com

V prispevku je predstavljena življenjska pot Antona Vratuše, kakor jo je sam predstavil v pogovorih z avtorjem zapisa Jožetom Pirjevcem. V spominih je izpostavljena Vratuševa misel: »Ravno če si majhen, moraš biti glasen, če imaš seveda kaj pametnega povedati.«

Ključne besede: Anton Vratuša, znanstvenik, partizan, politični delavec, diplomat

This article presents the life journey of Anton Vratuša, as he himself described it in conversations with the author, Jože Pirjevec. His reflections highlight Vratuša's thought: "Precisely because you are small, you must be loud—provided, of course, you have something worthwhile to say".

Keywords: Anton Vratuša, scholar, Partisan, politician, diplomat

Antona Vratušo - Vrana sem spoznal na nenavaden način. Pred več kot štiridesetimi leti, ko je bil predsednik vlade Socialistične Republike Slovenije, sem dobil iz njegove pisarne pismo, da me vabi na pogovor. Bil sem seveda počaščen in radoveden. Ne spominjam se več, kje sva se srečala in o čem sva govorila, pač pa me je po pogovoru povabil na kosilo v Šestico. Leta kasneje mi je razložil, zakaj je prišlo do tistega nenavadnega vabila. Rekel je, da je slovenski ambient bolj malo poznal, ko so ga v Ljubljani zadolžili za predsednika republiške vlade, ker je večino življenja prebil v Beogradu ali na tujem. Želel je bolje razumeti našo stvarnost in se srečati z ljudmi, ki bi mu o njej lahko kaj povedali. Jaz sem mu zdel kot Tržačan očitno zanimiv. Od takrat sva ostala v stiku, ki se je še okrepil, ko sem v devetdesetih letih postal član SAZU, Vran pa je vodil Oddelek za proučevanje manjšin. Povabil me je k sodelovanju, kasneje pa predlagal, da namesto njega predsedujem Oddelku. Najina srečanja so tako postala redna, pa ne samo v prostorih Akademije, temveč tudi pri njem doma ali v kakšnem ljubljanskem gostišču. Bil je prijeten sogovornik in zame zanimiv kot pričevalec novejšje jugoslovanske zgodovine, s katero sem se ukvarjal. Pred približno dvajsetimi leti sem Vranu – predlagal je, da se tikava – predstavil zamisel, da bi z njim, Janezom Stanovnikom in bratoma Osolnik imel intervjuje o njihovi življenjski izkušnji. Vsi so odgovorili pritrdilno. Rezultat teh pogovorov je knjiga, ki je izšla v elektronski obliki pod naslovom *Od Mašuna do New Yorka*. V Mašunu pod Snežnikom, kjer je bilo pomembno partizansko središče za Primorsko, se je začela Vranova profesionalna kariera.

Ne bom obnavljal vsega, kar je povedal na več sestankih, pri katerih je sodeloval tudi moj mlajši kolega Jure Ramšak. Dotaknil se bom samo nekaterih etap Vranovega življenja, ki so mi ostale najbolj v spominu. Bolj oseben in živahen je bil, ko je govoril o svoji mladosti do konca druge svetovne vojne kot pa o desetletjih delovanja v vrhu jugoslovanske nomenklature. Izhajal je iz kmečke družine, v kateri ni bilo pomanjkanja, a obilja tudi ne. Že nekje aprila, je pravil, je zmanjkalo rženega kruha in mati je otrokom, ko so bili lačni, odrezala kos bučnega sira. V družini so sicer molili, včasih tudi rožni venec, a bolj iz navade kot verske vneme. Pomeni, da je Vran odraščal v dokaj liberalnem vzdušju, ki ga je zaznamovalo. Močno je vplival nanj oče, ki je obvladal nemščino in madžarščino in je bil v vasi za pisarja. Želja, da bi tudi sam govoril tuje jezike, je bila prvi razlog, da si je želel po osnovni šoli nadaljevati študij, kar ni bilo preprosto. Starši so mu rekli, da ni denarja. »Ne skrbite,« je odgovoril, »pomagal si bom sam.« Zares se je preživljal tako, da je inštruiral manj nadarjene sošolce. Na ta način se je prebil do univerze v Ljubljani in do doktorata iz slavistike. Ta izkušnja, ki ni bila lahka, o kateri pa je pripovedoval z nasmehom, je močno utrdila njegov značaj, mu dala samozavest, ki ga je spremljala vse življenje. Najbolj omenjena poteza njegovega značaja je prišla do izraza med vojno leta 1941, ko je aprila nekje blizu Ptuja prisostvoval kot rezervni podporočnik razkroju jugoslovanske kraljeve vojske. Najprej je poskrbel, da je poltežko orožje, s katerim je bila opremljena njegova četa, postalo neuporabno, potem pa je podrejene vojake poslal domov. Sam se je preoblekel v hlapca, si priskrbel kolo in se odpeljal v Ljubljano. Tam je pri Kersnikovih, kjer je bil domači učitelj, dobil spodobnejšo obleko, na kar je takoj krenil v slavistični seminar, ki je imel sedež v pritličju NUK-a. Kolegom, ki so ga spraševali, kako naprej, je odgovoril: »Ja, nič, uprli se bomo!« Sklenili so: »Ne damo jim miru, dokler jim ne vidimo peta!« (Pirjevec 2014: 59) Kot pričajo pravkar objavljeni spomini Dušana Moravca, je Vran postal gonilna sila odporništva, ki se je oblikovalo v slavističnem seminarju še pred nastankom Osvobodile fronte in neodvisno od nje. Bil je najstarejši med njimi, imel je doktorat, nekaj vojaške izobrazbe in predvsem vodstvene sposobnosti. Začeli so s širjenjem protiitalijanskih letakov, z napadi na manjše fašistične enote, najrajši na črne strajce, ki so bile najbolj nevarne: »Tako smo se vključili v OF na zelo enostaven način, naravno, pravzaprav s tem, kar smo že delali. Rekel bi, da je Osvobodilna fronta prišla k nam in nas je objela, vzela in smo šli naprej.« (Pirjevec 2014: 60)

To drzno početje ni moglo trajati dolgo. Na začetku februarja 1942 so ga fašisti aretirali in ga skupaj s skupino tovarišev s tovornim vlakom poslali v taborišče Gonars. »V Palmanovi smo se izkrcali in če me je kaj prizadelo v času našega romanja od taborišča do taborišča, je bil pogled na otroke, ki so jih razvrstili ob prašni cesti od Palmanove do Gonarsa, da so pljuvali

na nas in nas zmerjali: 'Briganti!'« V taborišču je hitro prišel v nasprotje z oblastjo. Dežurni oficir je zahteval, da ga pozdravi z rimskim pozdravom. Vran se je uprl, zato so ga za en dan privezali na kol brez vode in hrane. Še ena epizoda iz Vranovega gonarskega obdobja se mi zdi značilna. Skupina okrog Borisa Kraigherja, ki je v nekem šotoru kopala tunnel za beg iz taborišča, ga je povabila, naj se jim pridruži. Odklonil je, češ da ni »organiziran« in da ne ve, ali se bo »tam zunaj« dobro znašel. Njegov odgovor je potrebno razložiti – »biti organiziran« je pomenilo v žargonu tistega časa, biti član partije, »tam zunaj« pa, da si očitno v partizanskih vrstah. Mislim, da se ne motim, če rečem, da je bil do neke mere zadržan do komunistov in do njihove totalitarne miselnosti, zato je raje ostal v taborišču, kjer je organiziral kulturno delo za dvig morale zapornikov.

Fašistična oblast se je po uspešnem pobegu Kraigherjeve skupine odločila, da je Gonars potrebno očistiti neposlušnih elementov. Vrana so oktobra 1942 premestili v Monigo pri Trevisu, nato v Padovo in končno junija 1943 na Rab v zloglasno taborišče lakote. Tu se je vključil v odporniško skupino, ki je tam že delovala. Sodeloval je pri vstaji, ki je izbruhnila na začetku septembra 1943, ko je prišla novica, da je Italija kapitulirala. Že kmalu nato se je znašel z borci Rabske brigade na Mašunu, kjer je bilo ožje vodstvo CK KPS. O dogajanju je Vran napisal knjigo, zato te zgodbe ne bom obnavljal. Predstavil pa bom dve epizodi, ki sta v odročnih gozdovih pod Snežnikom vplivali na nadaljnje Vranovo življenje. Prva je vezana na njegovo sprejetje v partijo. Pri tem je imel odločilno vlogo Jože Jurančič, predsednik tajne organizacije OF na Rabu in že dolgoletni član partije. Vran je o njem trdil, da je bil izjemno širok človek, ki mu je bilo vsako sektaštvo tuje. Prav on je v marsičem spremenil Vranov odnos do partije. Tako ni imel kaj ugovarjati, ko se je nekega dne na vratih barake, kjer je bila zbrana Rabska brigada, pojavil Jurančič in zadovoljen zaklical: »Povem vam veselo novico, da so vsi člani štaba brigade in štabov bataljonov sprejeti v partijo.« Ko sem Vrana vprašal, kako je na to odzval, je odgovoril:

Dogodka sem bil vesel in si mislil: To je lepo priznanje. Sicer pa vidim: povesod, kjer je tveganje, so komunisti in tudi sam sem tvegali. Torej je naravno, da sem tudi formalno v njihovih vrstah. [...] Sam pri sebi pa sem vse do danes ostal svoj. Takšen kot se bil. Nisem imel kaj menjati. (Pirjevec 2014: 73)

Drugi pomemben dogodek v Vranovem življenju je bil prihod dveh garibaldincev v generalni štab Slovenije. Predlagala sta, da bi prišlo do stikov med slovenskim in italijanskim osvobodilnim gibanjem. Kraigher je vedel, da Vran dobro govori italijansko, zato mu je naročil, naj se poveže s Komitejem za narodno osvoboditev v Milanu. Tako se je začelo Vranovo romanje med Severno Italijo in Slovenijo, kar je bila v bistvu prva slovenska diplomatska

misija. Dotedanji vzdevek Vran, skrajšano obliko priimka in imena, je zamenjal nov vzdevek profesor Urban, ki ga je Vratuša prevzel po slovenski narodni pesmi *Ribiška* (»Sem Ribčan Urban, po cejlom svejt sam znan...«). Všeč mu je bila, ker se mu je zdelo, da dobro ponazarja njegovo kozmopolitško razgledanost. Proti koncu življenja si je zelo želel, da bi svojo italijansko avanturo opisal v knjigi, a številni drugi opravki so mu preprečili, da bi dokončal rokopis. Na srečo je Sandi Volk, sodelavec pri tem načrtu, posnel Vranovo pripoved in na podlagi tega pred nekaj leti izdal knjigo *Trojno poslanstvo profesorja Urbana*. Šlo je za neuspešno misijo, ker se Italijani niso mogli sprijazniti z mislijo, da je rapalska meja, ki je po prvi svetovni vojni tako globoko zarezala v slovenski etnični prostor, zastarala. Še največ razumevanja so imeli italijanski komunisti, a tudi ne brez pomislekov, ker so bili odvisni od svojih koalicijskih partnerjev. Italijani nikoli niso popolnoma razumeli, da profesor Urban ne zastopa vsega jugoslovanskega odporništvā, temveč samo njegov slovenski del. Krivili so ga za istrske fojbe, o katerih ni imel pojma. Vran ni imel najboljšega mnenja o italijanskih partizanih in tega v poročilih Lidiji Šentjuri ni prikrival. Vprašljivo je, ali ga je znal povsem prikriti italijanskim sogovornikom. Zadnje poročilo o razmerah v Italiji je napisal januarja 1945, februarja pa so ga napotili na Dolenjsko v OZNO, »da bi ji dal širino«, kot so rekli. Tam ni ostal dolgo, saj so ga kmalu nato premestili v Beograd, kjer je mlada revolucionarna oblast potrebovala šolane ljudi, na katere se je bilo mogoče zanesti.

Beograjsko obdobje Vranovega življenja je trajalo do konca sedemdesetih let. O tem obdobju in o obveznostih, ki jih je imel, je bil v pogovorih z mano bolj zadržan kot o svojih mladih letih. Ko sem skušal izvrtati iz njega podrobnosti o zakulisnem dogajanju, o katerem sem nekaj vedel, pa ne dovolj, se je večkrat ogradil z navodilom, ki si ga je postavil sam: »Ne sprašuj več, kot je potrebno za tvoje delovanje!« (Pirjevec 2014: 96) Čeprav se je, kot je trdil, izogibal obveščevalnim službam, so se ga prav te polastile že v okviru OZNE oziroma UDBE, nato pa v generalštabu, kjer je bil zadolžen za spremljanje italijanskega političnega življenja, kolikor je bilo pomembno za Jugoslavijo. Bil je v spremstvu mednarodne skupine izvedencev, tj. predstavnikov velikih sil, ki so prišli spomladi 1946 v Istro in na Primorsko, da se seznanijo z etničnimi razmerami v prostoru in predlagajo novo razmejitev med sosednjima državama. To ga je rešilo, da ga niso poslali na šolanje v Moskvo kot številne druge oficirje JNA. Sodeloval je tudi na Pariški mirovni konferenci, kjer je prvič prišel za dalj časa v stik s šefom jugoslovanske delegacije Edvardom Kardeljem. Konec istega leta je bil prisoten na Generalni skupščini Združenih narodov v bližini New Yorka, po povratku v Beograd pa je nadaljeval delo v »italijanskem referatu«, ki je bil tako pomemben, da je bil pogosto povabljen tudi k Titu. Septembra 1947, ko je Stalin sklenil

strniti najpomembnejše evropske komunistične partije v informacijski biro, je spremljal Kardelja in Đilasa v Szklarsko Porebo na Poljskem, kjer je bil ustanovni sestanek te organizacije. O tem potovanju mi je navedel epizodo, ki je bila v literaturi neznana. Ko so na letališču pristali, jih poljskih gostitelji niso pričakali, da bi jih pospremili v Szklarsko Porebo. Na vročini so jih čakali tri ure, tako da so se izkrcali in legli na tla v senco letalskih kril. »Pod tistimi krili,« je dejal Vran, »je bilo več molka kot razgovora.« (Pirjevec 2014: 88) Šlo je očitno za napad, ki ni napovedoval nič dobrega glede odnosov med Stalinom in Titom – komaj nekaj mesecev kasneje je prišlo med njima do razkola, ki je dosegel višek 28. junija 1948 z izključitvijo KPJ iz Informbiroja. O tem burnem dogajanju mi Vran ni veliko povedal, prav tako pa tudi ne o naslednjem obdobju, ko je jugoslovanski politični vrh začel iskati lastno pot v socializem. Omenil je samo, da je v tem času živel v zgradbi nasproti Kardeljeve vile. S svojega okna je videl Kardelja in Kidriča, kako sta se ure in ure sprehajala po vrtu in živahno razpravljala. Ko je leta 1953 Kidrič umrl, je Kardelj ostal v bistvu sam. Imel je le osebno tajnico, varnostnika in šoferja. Takrat je vodstvo Slovenije sklenilo, naj se Vran preseli iz Generalštaba h Kardelju. Branil se je, saj se je želel vrniti v Slovenijo, a ker so vztrajali, je končno le pristal:

Obdobje dela v državni službi pri tovarišu Krištofu je bilo med najsvobodnejšimi in najprijetnejšimi. Ko sem po 13 letih odšel na drugi dolžnost – v zvezno predsedstvo, nas je bilo v kabinetu že 21 – pravi mali znanstveni inštitut. (Pirjevec 2014: 91)

V tem času so se začela pojavljati prva razhajanja med Kardeljem in Rankovićem. Vran tudi o tem ni veliko govoril, omenil mi je le epizodo iz leta 1953, ko naj bi Kardelj imel slavnostni govor ob 150. obletnici prve srbske vstaje proti Turkom. Vran je šest mesecev zbiral gradivo za ta nastop, saj je Kardelj želel prikazati politične, nacionalne, družbene in ekonomske vzroke Karađorđevićevega upora. Na podlagi zbranega gradiva je Kardelj napisal svoj govor in ga predstavil vodstvu Srbije, ki mu je načeloval Ranković. Ko se je vrnil s seje s šopom papirja, je rekel samo: »V predal!« Kardelj se je bal nacionalizma, najbolj srbskega, čeprav je bil tudi do slovenskega kritičen. »Predvideval je,« je trdil Vran, »da bo Jugoslavijo razneslo, v kolikor bi v republikah prevladal nacionalizem.« (Pirjevec 2014: 95)

Kot Kardeljeva desna roka je bil Vran vpleten v vse pomembne jugoslovanske dogodke v drugi polovici petdesetih in na začetku šestdesetih let. Bil je generalni tajnik jugoslovanske delegacije leta 1955, ko je Nikita S. Hruščov prišel na spokorno romanje v Beograd, da znova naveže stike z jugoslovanskimi »heretiki«; naslednje leto je spremljal Tita in Kardelja na povratnem obisku v Sovjetski zvezi. Leta 1958 je bil delegat na 7. kongresu ZKJ v Ljubljani, kjer je Kardelj predstavil svoj partijski program, ki je bil

usmerjen v demokratizacijo jugoslovanske družbe in v oblikovanje pogojev za neposredno demokracijo ter odmiranje države in partije. Te delno utopične cilje je Vran odobral, kakor tudi neuvrščeno politiko, ki sta jo zastavila Tito in Kardelj. Vodilni so poznali Vranovo zanimanje za neuvrščenost, zato so mu poverili nalogo, da skupaj s Titovim generalnim tajnikom Vladom Popovićem organizira beograjsko konferenco neuvrščenih septembra 1961 – Popović je imel na skrbi vsebinski del, Vran pa organizacijskega.

Uspeh konference je zaznamoval vzpon Vranove kariere. Med letoma 1965–1967 je bil direktor Inštituta za družbene vede, nato pa spet dve leti predstavnik Jugoslavije pri Združenih narodih, kjer se je med drugim začel zanimati za vprašanja glede upravljanja oceanov. Po povratku v Jugoslavijo se je ukvarjal z ustanovitvijo Mednarodnega centra za podjetja v družbeni lasti v državah v razvoju, za katerega je našel primeren sedež v Ljubljani. Realizacijo tega projekta je imel za enega najpomembnejših dosežkov svojega življenja. Mitja Ribičič, takratni predsednik Zveznega izvršnega sveta, ga je leta 1969 predčasno poklical iz New Yorka, da bi kot namestnik Mirka Tepavca, sekretarja za zunanje zadeve, prevzel organizacijo ministrstva in komunikacijo z ambasadami. Na tej funkciji se ni znašel, zato je po dveh letih presedlal na mesto člana Izvršnega sveta, kjer je našel delo, ki ga je bolj zanimalo. Na začetku sedemdesetih let so stekle priprave za Helsinško konferenco, ki je slonela na principih neuvrščenosti: dialog, koeksistenca, konsenz med državami. Ker so ti principi med letoma 1971 in 1972 postali vprašljivi tudi v Jugoslaviji, predvsem zaradi razmaha hrvaškega nacionalizma, je imel do nosilcev »maspoka«, začevši s Savko Dapčević Kučar, kritično stališče. Bolj je cenil srbske liberalce, Latinko Perović in Marka Nikezićia, o katerih je menil, da sta demokratično usmerjena, a nekoliko vzvišena. Tudi Nikezić je bil aristokrat svoje vrste – kakor pred njim že Milovan Đilas eden izmed voditeljev, ki niso videli človeka. Ko so jeseni 1972 srbski liberalci, med katere se je uvrščal tudi Tepavac, padli v Titovo nemilost in bili odstranjeni s položajev, so Vranu ponudili mesto sekretarja za zunanje zadeve, a ga je odklonil. Vedel je, da je vodenje zunanje politike Titova domena in ni nameraval prevzeti vloge njegove lutke. Ko so ga vprašali za pojasnilo, je povedal, da je videl, kaj se je zgodilo z Nikezićem in Tepavcem, zato ni hotel doživeti njune usode. Vendar to ni bilo prvič, da se je izognil imenovanju za državno funkcijo. Po Rankovičevi odstavitvi leta 1966 je namreč dobil ponudbo za vodenje zveznega ministrstva za notranje zadeve. Zavrnitev je moral pojasnjevati celo Titu in ko mu je povedal, da je kot otrok ob klanju svinje pobegnul za hišo, da ne bi slišal njenega kruljenja, se je Tito raznežil in obmolknil.

Vtis imam, da se je Vran v sedemdesetih letih, ki jih je zaznamovala ideološka restavracija in Kardeljeva težnja, normirati do potankosti jugoslovansko

stvarnost, začel odmikati od svojega mentorja. Bil je sicer vključen v skupino strokovnjakov, ki so pripravljali mamutsko ustavo iz leta 1974, a bolj simbolično. Ponovno se mu je približal, ko je Kardelj leta 1978 objavil svojo zadnjo študijo *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*. Vranu se je zdelo upoštevanja vredno Kardeljevo stališče, da bo samoupravljanje obveljalo in se razvijalo ter zares osvobajalo ljudi le, če bo imelo lastno ekonomsko osnovo, ne pa če bo predpisano »od zgoraj«. Prepričan je bil, da je za samoupravljanje med vsemi jugoslovanskimi republikami zrela predvsem Slovenija, saj je imela najbolj razvito materialno bazo.

Po vmesnem sodelovanju v vladi Džemala Bijedića – bil je podpredsednik – so Vrana leta 1978 izvolili za predsednika Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije. Bil je vesel, da je končno spet doma, vendar je na tej funkciji ostal samo do julija 1980 – ni mi povedal, zakaj so ga tako naglo zamenjali, samo omenil je, da Slovenci niso bili zadovoljni z njegovim odnosom do Beograda.

Vran je zadnji dve desetletji življenja posvetil študiju, pisanju spominov, skrbi za preživetje Centra za raziskovanje upravljanja javnih podjetij držav v razvoju in seveda Odboru za narodnostne manjšine SAZU. Pogosto je potoval in sodeloval na konferencah doma ter v tujini. O Titu in Kardelju, ki sta zaznamovali njegovo življenje, a sta postala ob in po razpadu Jugoslavije predmet kritičnih ocen, je ohranil pozitivno mnenje. Tita je cenil zaradi njegov vloge v narodnoosvobodilnem boju, zaradi spopada s Stalinom, zaradi samoupravljanja in neuvrščenosti:

Negoval je geslo bratstva in enotnosti, ker se je zavedal ranljivosti večnacionalne zvezne države zaradi sredobežnega delovanja nacionalizmov. Zaradi svoje samostojne neuvrščene politike je uživala Socialistična federativna republika Jugoslavija visok ugled kot pomemben dejavnik miru in varnosti v svetu. (Pirjevec, Ramšak 2014: 111)

Krištofa (Edvard Kardelj) nikoli ni kritiziral, rad pa je poudarjal njegovo širokogrudnost, ki se je izražala tudi v tem, da so v njegovem kabinetu upoštevali vsa pisma ljudi, ki so prosili za pomoč, in so jim skušali pomagati, kolikor je bilo mogoče. O sebi je Vran menil, da ni zapravlil življenja, ki ga je usmerjal skozi vse težave v prepričanju, da je iz njih vedno možno najti miroljuben izhod. Sloveniji je v svojem zadnjem nastopu v ljubljanski skupščini leta 1980 svetoval, naj bo odprta navzven. Žal se z Vranom vsi niso strinjali, saj so mislili, da smo za samostojno nastopanje v svetu premajhni. Vran se je zavedal, da to ne drži: »Ravno če si majhen, moraš biti glasen, če imaš seveda kaj pametnega povedati.« (Pirjevec, Ramšak 2014: 110)

Mislím, da je ta Vranov napotek še danes aktualen, čeprav premalo upoštevan.

Literatura

Jože PIRJEVEC (ur.), Jure RAMŠAK (ur.), 2014: *Od Mašuna do New Yorka: 20. stoletje skozi pričevanja štirih slovenskih diplomatov*. Koper: Univerzitetna založba Annales. <http://www.dlib.si/?URN:NBN:SI:DOC-QI6BZ2FV>>

Jože PIRJEVEC, 2014: Anton Vratuša (21. februar 1915). *Od Mašuna do New Yorka: 20. stoletje skozi pričevanja štirih slovenskih diplomatov*. Ur. Jože Pirjevec in Jure Ramšak. Koper: Univerzitetna založba Annales. 57–112. <http://www.dlib.si/?URN:NBN:SI:DOC-QI6BZ2FV>>

SUMMARY

Remembering Vran's Life

In this article I reflect on how, since the 1980s, I gradually came to know Anton Vratuša. This is a biographical sketch that does not rely on archival research but rather on Vran's personal testimony, as I have preserved it in my memory and partially documented through a series of interviews. Together with my colleague Jure Ramše, we published it electronically under the title *Od Mašuna do New Yorka*. Both geographical names represent two key chapters in Vran's remarkable life—Mašun is tied to his Partisan experience, while New York marks his post-war political and diplomatic career. Vran often reminisced about his past, speaking most freely about his youth, while remaining more reserved when it came to his later role collaborating with Edvard Kardelj as a diplomat and a high-ranking state official.